

UOT 330.5.051

Xançoban Şahbazov

Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası, magistrant

shahbazov.khanchoban@hotmail.com

İŞĞALDAN AZAD EDİLMİŞ RAYONLARIN İQTİSADİ POTENSİALININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Məqalədə Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərinin iqtisadi potensialı müqayisəli təhlil edilərək proqnozlaşdırılma istiqamətləri verilmişdir.

Mövcud statistik göstəricilərə əsasən ölkənin müxtəlif sahələr üzrə iqtisadi potensialı qiymətləndirilmiş və işğaldan azad edilmiş rayonlar üzrə iqtisadi ehtiyatların yerləşməsi və istifadə istiqamətləri şərh edilmişdir. Eyni zamanda, məqalədə iqtisadi potensiallar müqayisəli təhlil edilərək sistemləşdirilmiş və perspektiv imkanları müəyyənləşdirilmişdir.

Məqsəd – müqayisəli təhlilə əsaslanaraq işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi və istifadə olunma istiqamətlərinin müəyyən edilməsi.

Metodologiya – işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsində iqtisadi-statistik modeldən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – işğaldan azad edilən rayonların iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi aparılmış, sahələr üzrə investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin müəyyənləşdirilməsi və perspektiv inkişafın aspektləri üzrə ümumiləşmiş təkliflər verilmişdir.

Açar sözlər: *iqtisadi potensial, mövcud imkanlar, təhlil, qiymətləndirilmə, perspektiv inkişaf*

Giriş

Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Ali baş komandanı, Prezident İlham Əliyevin siyasi və hərbi rəhbərliyi ilə müzəffər Azərbaycan ordusu 1991-1993-cü illərdə seperatçı və düşmən qüvvələri tərəfindən işğal olunmuş əraziləri öz azadlığına qovuşdurmaqla ata-baba yurdlarından qaçqın düşmüş əhalinin uzun illik həsrətinə son qoydu. 27-28 illik bir müddətdə Azərbaycandan ayrı düşmüş, adları hər bir azərbaycanlının yaddaşında acı xatirələrlə qalan bu ərazilərin iqtisadi potensialı, mövcud imkanları və gələcək perspektivlərinin müqayisəli təhlil edilməsi və mövcud potensialların düzgün qiymətləndirilməsi və səmərəli istifadə edilməsi mövcud dövr üçün də aktuallıq kəsb edən bir məsələdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu ərazilərin Azərbaycan xalqı üçün tarixi-mədəni əhəmiyyəti hər hansı iqtisadi dəyərlərdən dəfələrlə yüksəkdir. Biz bunu 44 gün davam edən və Azərbaycanın bütövlükdə qələbəsi ilə başa çatan “Vətən müharibəsi” dönməsində xalqımızın dünya millətlərinə nümunə ola biləcək vahid birliyindən daha aydın şəkildə görə bildik. 2020-ci il iqtisadi çətinliklər ili kimi (həm mövcud pandemiya, həm də dünya iqtisadi böhranı) bütün dünya ölkələrinin iqtisadi vəziyyətində ciddi problemlər yaratmış və nəticədə ölkələr planlaşdırdığı müəyyən istiqamətlər üzrə siyasətlərini təxirə salmış, xərcləri tarazlamaq məcburiyyətində qalmışlar. Bu baxımdan da, Azərbaycan dövləti iqtisadi, sosial və səhiyyə sahəsindəki yarana biləcək çətinliklərə, vətən müharibəsinin gətirdiyi maddi ziyanlara, çoxsaylı maliyyə xərclərinə baxmayaraq, mənfur düşmən

tərəfindən planlaşdırılan tərribatın qarşısını almış, torpaqların azad edilməsi üçün əks hücum əməliyyatına başlamış və düşməne layiqli cavab vermişdir. Bütün bunlar bir daha Azərbaycan dövləti üçün tarixi-mədəni dəyərlərin və həqiqətlərin ali olduğunu nümayiş etdirir.

Bununla belə, işğaldan azad olunan ərazilərin tarixi-mədəni dəyəri ilə yanaşı zəngin iqtisadi potensialı da mövcuddur və bu ərazilərin ölkə iqtisadiyyatına inteqrasiya olunması ilə yaradılacaq yeni iqtisadi dəyər Azərbaycan dövlətinin çəkdiyi və bundan sonra da çəkəcəyi bütün maliyyə xərclərini dəfələrlə üstələyəcəkdir.

İşğaldan azad olunan ərazilərin iqtisadi potensialının əsas istiqamətlərinə nəzər yetirsək görərik ki, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında olan Laçın, Kəlbəcər, Qubadlı, Zəngilan, Cəbrayıl, Ağdam (rayon mərkəzi və ərazisinin böyük hissəsi), Füzuli (rayon mərkəzi və ərazisinin böyük bir hissəsi) inzibati rayonları 1991-1993-cü illərdə Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş və işğal tarixindən bu günədək mənfur düşmənin dağıdıcı, talançı, qeyri-səmərəli istismarı nəticəsində regionun infrastrukturunu istifadəyə yararsız vəziyyətə gətirilmişdir. Ona görə də gələcək bərpa, rekonstruksiya işləri ümumi infrastrukturun (nəqliyyat, qaz, su, elektrik enerjisi, rabitə) və ilkin olaraq yaşayış şəraitinin qurulmasından başlanmalı və sonrakı dövrlərdə isə mərhələli iqtisadi inkişaf layihələrinə keçilməlidir [14, səh.9]

1. Ərazilərin sənaye potensialı

Keçmiş sovet dövründə Dağlıq Qarabağ düzən Qarabağla və Azərbaycanın digər iqtisadi rayonları ilə sıx iqtisadi əlaqədə inkişaf edib. Bütün istiqamətlərdə keçən yollar bu iki ərazini iqtisadi cəhətdən bir-birinə möhkəm bağlamışdır. Dağlıq Qarabağın ermənilər tərəfindən işğal olunması və digər Azərbaycan rayonlarından ayrılması regionun əhalisi və təsərrüfatı üçün çox ciddi problemlər yaratdı. Uzun illərdən bəri Dağlıq Qarabağın ərazisində yerləşən müəssisələrin böyük əksəriyyəti Azərbaycanın rayonlarından gətirilən yanacaq, xammal və materiallar əsasında işləyirdilər, bir çoxları isə Bakının iri müəssisələrinin filialları kimi fəaliyyət göstərirdi. 70-ci illərdə Azərbaycanda 2-ci böyük ipək kombinatı olan və Xankəndi şəhərində fəaliyyət göstərən «Qarabağ İpək Kombinatı»nın yeni filialları yaradıldı. İpək Kombinatı Azərbaycan hökuməti tərəfindən yeni avadanlıqla təmin olundu və aynan vəsaitin miqdarı 3 dəfə artırıldı. Nəticədə məhsul istehsalının həcmi dəfələrlə çoxaldı. Təkcə bir faktı qeyd etmək yerinə düşərdi ki, 1929-cu illə müqayisədə 1975-ci ildə «Qarabağ İpək Kombinatı»nın məhsul istehsalı 250 dəfə artmışdır. 1985-ci ildə Qarabağın Xankəndindəki iri İpək Kombinatına daxil olan barama xammalının cəmi 8%-i Dağlıq Qarabağın özündə istehsal olunurdu, qalan 92%-i isə Azərbaycanın digər rayonlarından gətirilirdi. Belə ki, 1960-cı illərdə Qarabağ İpək kombinatında 2259 min kvadrat metr parça istehsal olunmuşdusa, 1985-ci ildə artaraq 16864 min kvadrat metrə çatmışdır [2. səh.82].

Dağlıq Qarabağ Vilayətinin 1986-cı ildə həyata keçirdiyi xarici iqtisadi əlaqələrin həcmnin 0,3 %-i, idxalının isə 1,4 %-i Ermənistan Respublikasının payına düşdüyü halda, Azərbaycanda bu göstərici (ixracat) 33,3 % təşkil edirdi. Keçmiş Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin mərkəzi Xankəndi həmin dövrdə Azərbaycanın dəmir yolu və şosse yoluna, həmçinin bütövlükdə respublikanın nəqliyyat-kommunikasiya sistemi ilə sıx bağlı olmuşdur. Belə ki, Xankəndindən Bakıya qədər olan dəmir yolunun uzunluğu 392 km.-dir. [12. səh.99].

Regionun gələcək inkişafı üçün dəmir yolunun mövcudluğu vacib amildir və infrastruktur layihələr işlənildikdə keçmiş sovetlər dövründə mövcud olan nəqliyyat loqistikası xəritələrindən istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir. Təbii, zəbt olunmuş

rayonlarda illərdən bəri fəaliyyət göstərən vahid nəqliyyat-kommunikasiya sistemi Ermənistanın təcavüzü nəticəsində hal-hazırda dağıdılmış və yararsız vəziyyətə salınmışdır. Fikrimizcə, tədqiq edilən zonanın sənaye potensialına ilkin baxışda zəngin su təchizatı, elektrik enerjisi, sənaye rekreasiya imkanları və zəngin faydalı qazıntılardan ibarət olan azad olunmuş ərazilərin sənaye potensialının bağlılığı kimi baxmaq mümkündür.

2. Təbii landşaftın potensial imkanları

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə müxtəlif təbiət abidələri, nadir bitki və heyvanat növləri yayılmışdır. İşğaldan azad olunan Kiçik Qafqazın dağlıq zonası Azərbaycanın iri meşə rayonudur. Regionun ümumi meşə ilə örtülü sahəsi təxminən 246,7 min hektardır, o cümlədən bunun 13,197 min ha. qiymətli meşə sahələri hesab olunur. Məqsədyönlü şəkildə Azərbaycanda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin sahəsi hazırda 890 min hektara çatdırılıb ki, bunun da 42,997 min hektarı erməni işğalçıları tərəfindən zəbt edilmiş ərazilərə aiddir. Təbii landşaftı, nadir bitki və heyvanlar aləmini mühafizə etmək məqsədi ilə Kiçik Qafqazın işğaldan azad olan ərazilərində vaxtilə bir sıra qoruq və yasaqlıqlar təşkil olunmuşdur. Bunlardan Bəsitçay Qoruğunu, Laçın yasaqlığını göstərmək olar. Bəsitçay qoruğu Azərbaycanın cənub-qərbində bu günlərdə işğaldan azad edilmiş Zəngilan ərazilərində Bəsitçayın dərəsində 1974-cü ildə yaradılmışdır. Qoruğun sahəsi 107 hektardır. Burada qorunan obyekt şərqi çinarıdır. Çay boyu çinar meşəliyi 12 km məsafədə uzanır. Burada bitən ağacların yaşı 500 ilə çatırdı və şərqi çinarı "Qırmızı Kitab"a daxil edilmişdir. Laçın yasaqlığı Azərbaycanın işğaldan azad olunmuş Laçın rayonu ərazisində 1961-ci ildə təşkil edilmişdir. Sahəsi 21,4 min hektardır. Yasaqlıqda dağ keçisi, cüyür, çöl donuzu, turac, kəklik mühafizə olunurdu. Eyni zamanda, Dağlıq Qarabağda yerləşən Şuşa şəhərinin füsunkar təbiəti də turizm baxımından əlverişlidir. Azərbaycanda yeganə olaraq Şuşa rayonu ərazisində bitən xarı bülbül Qarabağın rəmzi hesab olunur [12, səh. 94; 14, səh. 9].

3. Regionun su təchizatının potensial imkanları

Son dövrlərdə bütün dünyada olduğu kimi, iqlim dəyişikliyi və onun nəticəsində su qıtlığı ən aktual problemlərdən biridir. Su qıtlığı Azərbaycan üçün də önəmlidir. Onu da qeyd edək ki, ölkənin su ehtiyatları obyektiv coğrafi səbəblərdən daha kasaddır və əsas mənbələr qonşu ölkələrdədir. Ölkə ərazisində su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 15 aprel tarixli Sərəncamı ilə yaradılmış Dövlət Komissiyası fəaliyyət göstərir [5].

Bu kontekstdə azad olunan ərazilərin zəngin su ehtiyatları ölkənin sənayesi və kənd təsərrüfatı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Sərsəng su anbarı 1976-cı ildə Tərtərçayın üzərində, Ağdərə (hazırda Tərtər) rayonu ərazisində inşa edilmişdir. Onun ümumi su tutumu 560 milyon m³, bəndinin hündürlüyü isə 125 m-dir. Sərsəng su anbarı respublikada bəndinin hündürlüyünə görə ən hündür bəndli su anbarlarından biridir. Sərsəng su anbarının daxil olduğu Ağdərə rayonunun tam azad olunması onun əhatə dairəsində yerləşən 6 rayonun 100 min hektara yaxın torpaq sahəsinin suvarma suyu ilə təmin edilməsinə imkan yaradacaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, keçmiş işğal zonasında Sərsəng su anbarından başqa ümumi tutumu 80 mln. m³ olan digər su anbarları da qalmışdır. Onların da ölkə təsərrüfatına qatılması əlavə 15 min hektar torpaq sahəsinin suvarılmasına şərait yarada bilər. Bundan əlavə, Cəbrayıl və Zəngilan ərazisində yerləşən Xudafərin su anbarının azad olunması 75 min hektar yeni ərazinin suvarılması və mövcud suvarılan ərazilərin suvarılmasının yaxşılaşdırılması deməkdir. Bu su anbarının həcmi bəzi hesablamalara görə 1,6 mlrd. kubmetrdir. Həmçinin regionda 11 yeraltı şirin su mənbəyinin yerləşdiyi ehtimal edilir. Digər ölçü ilə bu 1 milyon 968 min m³/gün yeraltı şirin su təchizatı deməkdir [12, s.99].

4. Regionun elektrik enerjisi imkanları

Regionun əsas elektrik enerjisi istehsalı su yığıcı və təchizatı areallarına təsadüf edir. Söhbət təbii ki, Sərsəng və Xudafərin SES-dən gedir. Sərsəng SES və ya digər adı ilə Tərtər SES 1976-cı ildə Tərtərçayın üzərində, keçmiş Ağdərə (indiki Tərtər) rayonu ərazisində inşa edilmiş su elektrik stansiyasıdır. Hər birinin gücü 25 MVt olan 2 ədəd turbindən ibarət su elektrik stansiyası hazırda istifadəyə yararsız vəziyyətdədir. Stansiyanın təmir-bərpa işlərinə ehtiyacı var və yalnız bu işlər aparıldıqdan sonra, istehsal gücü daha da artırıla və ətraf rayonların elektrik enerjisində tələbatının ödənilməsinə yönəldilə bilər. Xudafərin SES isə Araz çayı üzərində İranla Azərbaycan arasında imzalanmış razılaşmaya uyğun olaraq inşa edilməli idi, vətən müharibəsindən sonra bu torpaqlarımız da geri qaytarıldı və yenidən tikilməsi üçün İranla danışıqlar aparılaraq onun tikintisinə bərabər payda xərclərin qoyulması nəzərdə tutulur. Belə ki, 2016-cı ilin fevralında “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İran İslam Respublikası Hökuməti arasında Araz çayı üzərində “Xudafərin” və “Qız Qalası” hidroqovşaqlarının və su elektrik stansiyalarının tikintisinin davam etdirilməsi, istismarı, energetika və su ehtiyatlarından istifadə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş” imzalanmışdır. Araz üzərində elektrik stansiyalarının ümumi gücü 280 MVt-a çata bilər. Bu layihələrin reallaşması Azərbaycana illik 368 milyon kVt/saat elektrik enerjisi istehsalı gətirə bilər. Aydın ki, Sərsəng və Xudafərin SES-ləri ətraf rayonların enerji təminatının yaxşılaşdırılmasında, azad edilmiş ərazilərin bərpa edilməsində aktiv istifadə ediləcəkdir. Ümumilikdə isə bu elektrik stansiyalarının ölkənin enerji sistemində qatılması güclərin artırılması ilə yanaşı, mənbələrin coğrafi diversifikasiyası, yəni Abşeron, Şirvan və Mingəçevir üzərindən yüklərin azaldılması, həmçinin alternativ (bərpa olunan) enerji istehsalının ümumi istehsalda payının artırılması deməkdir [12, s.99].

5. Regionun sənaye rekreasiya imkanları

Azərbaycanın mineral sularının ümumi geoloji ehtiyatlarının 39,6%-i işğaldan azad olan rayonların payına düşür. Keçmiş zəbt olunmuş ərazilərdə böyük müalicə əhəmiyyəti olan 120-dək müxtəlif tərkibli mineral su yataqları vardır. Digər ölçü ilə bu 7805 m³/gün mineral su təchizatı deməkdir. Bunların içərisində Kəlbəcər rayonunda Yuxarı və Aşağı İstisu, Bağıracaq, Keşdək, Laçın rayonunda İliqsu, Minkənd, Şuşa rayonunda Turşsu, Sırlan və başqa mineral sular diqqəti xüsusilə cəlb edirlər. Kəlbəcər rayonu ərazisində yerləşən İstisu mineral suları özlərinin əlverişli qaz və kimyəvi tərkibinə, yüksək temperaturuna, böyük təbii ehtiyatlarına görə fərqlənir. İstisu bulağı üstündə keçən əsrin 80-ci illərində iri kurort və mineral sudoldurma zavodu tikilmişdir. Həmin zavod sutkada 800 min litr su istehsal edirdi. Turşsu mineral bulağı Azərbaycanın Şuşa şəhərindən 17 km. məsafədə yerləşir. Turşsu vasitəsi ilə müxtəlif daxili xəstəliklər müalicə olunur, kəmə vasitəsi ilə Şuşa şəhərinə su verilir. Beləliklə, regionun mineral su ehtiyatı içki sənayesində yeni emal güclərinin, içki sənayesi-turizm-rekreasiya üçbucağında müasir təşkil edilməsinə şərait yarada bilər [12, s.98].

6. Regionun yeyinti sənayesi, faydalı qazıntı-xammal potensialı

Ermənistanın hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının ümumilikdə 1,7 milyon hektar ərazisi işğal olunmuş idi. Bu torpaqların əksəriyyəti müxtəlif növ kənd təsərrüfatı məhsullarının becərilməsi üçün yararlıdır. Həmin məhsulların emalı yeyinti sənayesində yeni güclərin yaranmasına, etibarlı təchizat bazasının formalaşdırılmasına imkan verəcəkdir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə 155 müxtəlif növ faydalı qazıntı yataqları, o cümlədən 5 qızıl, 6 civə, 2 mis, 1 qurğuşun və sink, 19 üzlük daşı, 10 mişar daşı, 4 sement xammalı, 13 müxtəlif növ tikinti daşları, 1 soda istehsalı üçün xammal, 21 pemza və

vulkan külü, 10 gil, 9 qum-çınqıl, 5 tikinti qumu, 9 gips, anhidrid və gəc, 1 perlit, 1 obsidian, 3 vermikulit, 14 əlvan və bəzək daşları (əqiq, yəşəm, oniks, cad, pefritoid və s.) yataqları yerləşir. Yuxarıda adı çəkilən növ faydalı qazıntılar Qızılbulaq, Mehmana, Dəmirli, Canyataq-gülyataq, Ağdərə, Şorbulaq, Şuşa, Şırlan, Turşsu, Xocalı, Zərinbax, Ağçay, Xankəndi, Ediş, Xocavənd, Söyüdlü, Ağduzdağ, Tutxun, Ağyataq, Levçay, Kilsəli, Keşdək, Keçəldağ, Çəlli, Yuxarı İstisu, Aşağı İstusu, Mozçay, Qoturulu, Çilkəz, Narzanlı, Əhmədli, Hoçaz, Laçın, Novruzlu, Yuxarı Əkərəçay, Quşçu, Minkənd, Hacılı, Xanlıq, Qubadlı, Vejnəli, Bartaz, Oxçuçay, Zəngilan, Şərifan, Tuluz, Qaracalı, Soltanlı, Çaxmaxçay, Göyərçin-Veysəlli, Minbaşılı, Ağtəpə, Cəfərabad, Şahverdilər, Çaxmaxqaya, Dövlətyarlı, Diləgərli, Kürdmahmudlu, Quruçay, Şahbulaq, Gülablı, Çobandağ, Boyəhmədli, Şahbulaq, Ağdam, Qarqarçay, Xaçınçay və s. yataqlarda aşkar edilib [12, s.94; 1, s. 50-51].

Sözügədən yataqlarda sənaye ehtiyatları təsdiq edilmiş 132,6 ton qızıl, 37,3 min ton qurğuşun, 189 milyon m³ mişar daşı, 1 milyon 526 min ton gəc, 18 milyon 432 min m³ üzlük daşı, 23 milyon 243 min m³ gil, 57 milyon 965 min ton tikinti daşı, 96 milyon 987 min ton qum-çınqıl, 1898.4 ton civə, 4 milyon 473 min m³ perlit, 2 milyon 144 min m³ pemza, 129 milyon 833 min m³ soda istehsalı üçün əhəngdaşı, 147 milyon 108 min ton sement xammalı və s. iqtisadiyyatın inkişafında vacib əhəmiyyət daşıyan faydalı qazıntılar aşkar edilib. Regionda nadir və qiymətli faydalı qazıntı yataqları yayılmışdır. Əhəmiyyətli mis-sink filizlərinin ehtiyatları Kiçik Qafqazın şərqində yerləşən Mehmana yataqlarında cəmlənmişdir. Burada istismara hazır olan filiz ehtiyatları vaxtilə öyrənilmişdir. Sənaye əhəmiyyəti olan civə ehtiyatları Kəlbəcər rayonundakı Şorbulaq və Ağyataqda yerləşir. İşğal olunmuş ərazilər Azərbaycanın sənayesi və tikintisində böyük əhəmiyyəti olan müxtəlif növ tikinti materialları ilə çox zəngindir. Belə materialların böyük ehtiyatları Ağdam rayonu ərazisində yerləşən Çobandağ (əhəngin ehtiyatları 140 milyon ton və gillər 20 milyon ton), Şahbulaq (25 milyon ton gil), Boyəhmədli (45 milyon ton gil) və digər yataqlardadır. Həmçinin, iri tikinti daş yataqları Xankəndində, mərmər isə Harovda yerləşir [12, səh.94-97]. Aşağıdakı cədvəldə işğaldan azad olunmuş rayonlar üzrə ayrı-ayrılıqda faydalı qazıntılar verilir:

Rayonun adı	Faydalı qazıntı növü
*Ağdərə	Qızıl (Qızılbulaq), qurğuşun (Mehmana), sink, mis (Dəmirli, Canyataq- gülyataq), mişar daşı (Ağdərə, Şorbulaq-I, Şorbulaq-II), gəc (Ağdərə)
Şuşa	Üzlük daşı, gil, tikinti daşı
Xocalı	Gil, üzlük daşı, qum-çınqıl
Xocavənd	Üzlük daşı, tikinti daşı
Kəlbəcər	Qızıl, civə, mişar daşı, gil, perlit, qum-çınqıl, tikinti daşları, üzlük daşları, əlvan daşlar (obsidian, oniks, pefritoid, listvenit)
Laçın	Civə, mişar daşı, üzlük daşı, tikinti daşı, gil, qum-çınqıl, pemza, vermikulit, vulkan külü, əqiq, jad
Qubadlı	Mişar daşı, gil, tikinti daşı, üzlük daşı, əlvan daşı
Zəngilan	Qızıl, gümüş, üzlük daşı, əhəng daşı, gil, tikinti daşı, qum-çınqıl
Cəbrayıl	Mişar daşı, gil, qum, sement, gəc, tikinti daşı, kips, anhidrid, pemza, vulkan külü, əlvan daşlar (yəşəm, xalsədan)
Füzuli	Mişar daşı, gil, qum-çınqıl
Ağdam	Mişar daşı, üzlük daşı, sement xammalı, gil, qum-çınqıl

Qeyd: [12, səh. 94-97]

*Ağdərə rayonu Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin 13 oktyabr 1992-ci il tarixli Qərarına əsasən ləğv olunmuşdur və rayonun bir hissəsi Kəlbəcər, bir hissəsi Tərtər rayonunun inzibati tərkibinə verilmişdir [9,13].

Nəticə

İşğaldan azad olunan ərazilərin iqtisadi potensialının qiymətləndirilməsi və təhlili nəticəsində görünür ki, bu ərazilərin iqtisadi potensialı olduqca yüksəkdir. Regionun yüksək turizm və faydalı qazıntı hasilatı üzrə perspektiv inkişaf istiqamətləri mövcuddur. Düşünürük ki, Qarabağ təbiətinin zənginliyinə, qədimliyinə, və tarixi-mədəni abidələrinə görə ekoturizm, etnoturizm zonası kimi inkişaf edəcək. Dünyanın ən gözəl turizm məkanlarından biri kimi turistlərin üz tutacağı region olacaq. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaradılacaq yeni iqtisadi dəyər Azərbaycan dövlətinin maliyyə xərclərini dəfələrlə üstələyəcəkdir. Aparılmış tədqiqat nəticəsində belə bir qənaətə gəlmək olur ki, göstərilən faydalı qazıntılarla bağlı məlumatlar müəyyən mənada nisbi xarakter daşıyır və növbəti mərhələdə bütün yataqların qiymətləndirilməsi aparılmalı, keçmiş sovet dövrünə aid rəqəmlər dəqiqləşdirilməlidir. Həmçinin, yeni qiymətləndirmə üsulları meydana gəlmişdir və regionun faydalı qazıntılarla bağlı yeni geoloji xəritəsi hazırlanmalıdır. Ərazilərin potensial investisiya istiqamətlərini nəzərə alaraq aşağıdakı təklifləri vermək olar :

- regionun təbii-iqlim şəraiti nəzərə alınmaqla müqayisəli üstünlük təşkil edən məhsul istehsalı sahələrinin müəyyənləşdirilməsi və həmin sahələrə dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi;

- kiçik, iri və orta tutumlu soyuducu anbarların tikintisinin dəstəklənməsi;

- regionda kənd təsərrüfatı məhsullarının tədarükü (alışı, çeşidlənməsi, saxlanması, emalı, qablaşdırılması və topdan satışı) ilə məşğul olan sahibkarlıq subyektlərinin yaradılmasının stimullaşdırılması;

- gil, qum, mişar daşı və s. tikinti materialları yataqlarının axtarışı və kəşfiyyatı işlərinin aparılması.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Elnur İbiş oğlu Səfərov. Kiçik Qafqazın faydalı qazıntı yataqları. “Apostrof”. Bakı, 2012. 120 səhifə.
2. Azərbaycanın Xankəndi şəhərinin tarixi. Məmmədov N.R, Bakı, Təhsil 2011. - 224 səh.
3. “Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində ictimai siyasi həyat, iqtisadi və mədəni inkişaf (1923- 1991)”, Məmmədov N.R. Bakı, Təhsil nəşriyyatı, 2008.
4. Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ bölgəsinin şəhər və rayonlarının tarixi. (XX əsrin 20-90-cı illəri). Məmmədov N.R Bakı, «Təhsil», 2010, 200 səh.
5. president.az - “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 15 aprel tarixli 1986 nömrəli Sərəncamı
6. stat.gov.az - Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi veb saytı
7. iqtisadiislahat.org - İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzinin veb saytı
8. etsim.az - Elmi-Tədqiqat və Statistik İnnovasiyalar Mərkəzinin veb saytı
9. Azərbaycan Respublikasının inzibati ərazi bölgüsü:məlumat toplusu.- Bakı: Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin nəşri, 2013
10. Azərbaycanın regionları-2016: statistik məcmuə/ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi.- Bakı, 2016
11. Azərbaycan rəqəmlərdə. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, Bakı, 2016.
12. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: Tammətnli elektron materiallar məcmuəsi.- Bakı, 2005. (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Kitabxanası)
13. E-qanun.az - Normativ hüquqi aktların vahid internet elektron bazası
14. Xalq qəzeti, 09.12.2020-ci tarixli buraxılışı.